

I S T O R I E

Aude Terray este doctor în istorie (École des Hautes Études en Sciences Sociales), scriitoare și cronicar literar în presa radiofonică. Face parte din mai multe jurii literare. A publicat biografii ale unor figuri ilustre din secolul XX: *Claude Pompidou, l'incomprise* (2010), *Madame Malraux* (2013), *Les derniers jours de Drieu La Rochelle* (2016) și *Entre ici, Jean Moulin* (2019).

În documentarea pentru această carte, Aude Terray a pășit pe urmele Marthei Bibescu, primind acces la arhive inedite. La Londra, strănepoata Marthei Bibescu, Jean Ghika, i-a oferit, în mod excepțional, permisiunea de a consulta jurnalul intim al străbunicii sale, întins pe 63 de ani, și i-a dezvăluit fascinanta corespondență cu fiica sa, Valentina. La București a cercetat fonduri din Arhivele Naționale și Biblioteca Națională a României. La Paris, s-a cufundat timp de trei luni și jumătate în corespondența Marthei Bibescu, aflată la Biblioteca Națională a Franței. A adunat și a comparat toate memoriile și biografiile celor care s-au intersectat cu eroina sa, a cărei vastă rețea se întindea în nenumărate țări. În cele din urmă, Mihai de Brancovan, nepotul Marthei Bibescu și ultimul martor în viață care a cunoscut-o îndeaproape, i-a împărtășit lui Aude Terray amintiri inedite, punându-i la dispoziție multe documente private.

Această biografie a primit Premiul Nouveau Cercle de l'Union Interalliée (2023) și Premiul Céleste Albaret (2024).

A U D E T E R R A Y

SINGURĂ ÎMPOTRIVA TUTUROR

VIATA PRINTESEI

MARTHA
BIBESCU

Traducere din franceză
de Alina Pavelescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Veronica Dinu

Tipărit la Master Print Super Offset

Aude Terray

La Princesse Bibesco: frondeuse et cosmopolite

© Éditions Tallandier, 2023

This edition is published by arrangement with Éditions Tallandier in conjunction with its duly appointed agent Books And More Agency #BAM, Paris, France

All rights reserved.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Terray, Aude

Singură împotriva tuturor: Viața prințesei Martha Bibesco /

Aude Terray; trad. din franceză de Alina Pavelescu. –

București: Humanitas, 2024

Index

ISBN 978-973-50-8593-3

I. Pavelescu, Alina (trad.)

929

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Lui Mihai și lui Radu

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	9
<i>Mireasa era atât de frumoasă</i>	15
I. O copilărie tristă (1886–1901)	19
II. Colivia de aur (1901–1906)	39
III. Emanciparea (1905–1911)	58
IV. Sentimente confuze (1911–1916)	87
V. Anii haotici (1916–1922)	120
VI. Mereu mai sus... (1923–1930)	146
VII. Anii glorioși (1930–1936)	175
VIII. Dinamism pe toate planurile (1936–1942)	201
IX. Prințesa-mediator (1941–1945)	231
X. Sfârșitul unei lumi (1945–1952)	255
XI. Înspre o oarecare seninătate (1953–1962)	283
XII. Crepusculul (1963–1973)	301
<i>Arbore genealogic</i>	327
<i>Surse și bibliografie</i>	331
<i>Mulțumiri</i>	339
<i>Indice selectiv de nume proprii</i>	341

Cuvânt înainte

„Cât de frumoasă e viața mea, deși nefericită. Cât de amuzantă. Unică! N-aș schimba-o nici pentru un imperiu“, scria prințesa Bibescu la bătrânețe. Și, într-adevăr, avusese un destin spectaculos: de la București, unde a venit pe lume în 1886, sub domnia unui rege, și până la Paris, unde și-a dat ultima suflare, în 1973, Martha Bibescu și-a văzut viața marcată de tragediile secolului și de drame personale, de glorie și trădări, de un lux exorbitant și de exilul forțat.

Firul unificator al vieții sale a fost dragostea pentru literatură. Prințesa Bibescu a fost, înainte de orice, o scriitoare. Educată de o guvernantă franceză în respectul față de cultura clasică și față de marii autori francezi, l-a descoperit de foarte tânără pe Chateaubriand; *Memoriile de dincolo de mormânt* au însoțit-o până în ultima ei zi din viață. Iar franceza e limba în care a ales să scrie.

Pe urmele ei, descoperim istoria României și a familiilor sale aristocratice care venerau cultura franceză, vorbeau franceza, îl admirau pe Napoleon III, își trimiteau fiii la liceele franceze de prestigiu și își petreceau iernile la Paris, deschizându-și saloanele pentru artiști și pentru intelectuali.

Franțuzoaică în spirit, ea aparținea și aceluia spațiu, legată intim de a sa „Dacia Felix“.

Cine își mai amintește astăzi că prințesa Bibescu a fost una dintre cele mai citite scriitoare ale generației sale? Sau că

a cunoscut succesul deplin de la prima carte, publicată la 22 de ani, că a fost venerată de critici, recompensată cu premiile literare cele mai prestigioase, tradusă în lumea întreagă și că rivalii ei au fost Colette și Anna de Noailles? Că Francis Jammes, Rainer Maria Rilke, Paul Claudel îi scriau că o admiră?

Întâlnirea mea cu ea a fost întâmplătoare. Într-o dimineață mohorâtă din perioada de izolare, în aprilie 2020, pe când puneam în ordine biblioteca familiei, am găsit două cărți care mi-au stârnit curiozitatea: *Au bal avec Marcel Proust* (*La bal cu Marcel Proust*) și *Le Perroquet vert* (*Papagalul verde*); m-am cufundat imediat în ele, cucerită de stil și de farmecul scriiturii, o scriitură uimitoare prin modernitatea ei, prin ritm, prin originalitate. Am vrut să aflu mai multe despre femeia ale cărei frământări și a cărei complexitate le ghiceam printre rânduri. Am pășit pe urmele ei la Paris, Londra și București și am descoperit o personalitate cu mult înaintea vremurilor ei. De la cea mai fragedă vârstă a refuzat să se lase încătușată între grătile mediului social și epocii sale. A fost îndrăzneță, ambițioasă și hotărâtă în fiecare etapă a vieții. În felul său, fără a fi nici revoluționară, nici sufragetă, a deschis o cale pentru celelalte femei, revendicându-și libertatea și dreptul de a-și exprima personalitatea. Numărul impresionant de scrisori primite de la admiratoare stă mărturie: a fost o pionieră a generației sale.

Prințesa Bibescu a avut o personalitate complexă. Ca scriitoare, și-a încercat mâna în mai toate genurile literare – roman, stil epistolar, poezie, memorialistică, eseu – și, afirmându-și dreptul și talentul de a scrie orice, a dezvăluit curând că tot ea se ascundea sub pseudonimul Lucile Decaux, autoarea unor romane de consum care făceau furori. Și-a dorit, apoi, să se aventureze în lume, pe care, avidă călătoare, a străbătut-o în lung și-n lat cu Orient Expressul, „patria mea ambulată”, cum îi spunea ea. A fost pasagera neobosită, extaziată de libertate și de frumusețe, a primelor avioane, „pășările” sale. Nomadă de lux, se dorea a fi o cetățeană a lumii, devenind imaginea însăși a cosmopolitismului anilor '30.

Fiică de diplomat și doamnă de societate, s-a aflat în primele rânduri ale Istoriei, a devenit confidenta celor care scriau istoria și a urcat pe scena diplomației, țesând intrigi subtile și periculoase, ca o înflăcărată apărătoare a țării ei și a păcii în Europa. A riscat și a plătit un preț mare.

I-au fost consacrate două biografii, deja vechi de un sfert de secol. De atunci și până acum au apărut numeroase memorii, biografii și mărturii care îmbogățesc și răstoarnă punctele de vedere. De asemenea, știm lucruri în plus și dinspre România, care și-a deschis arhivele. Istoricii români își studiază trecutul, investighează, compilează dosarele declassificate de ministere și fac descoperiri în arhivele particulare; editorii publică memorii, jurnale, biografii; politicienii inaugurează monumente ale aducerii-aminte și „repun pe soclu” statuile din trecut.

Celor care fuseseră scoși din istorie în 1945 li se dă din nou cuvântul.

În această mișcare generală de entuziasm față de perioada dinaintea comunismului, prințesa Bibescu își face iarăși apariția. I-au fost consacrate cărți, o expoziție și chiar o piesă de teatru; palatul său a fost restaurat și deschis pentru vizitatori.

Ansamblul documentelor românești – inedite în Franța – arată rolul diplomatic de prim-plan pe care l-a avut prințesa Bibescu și dezvăluie faptul că serviciile secrete din România o puseseră sub supraveghere. Ele ne vădesc relația sa complicată cu Curtea Regală a României, în special etapele „dez-împrietenirii” ei de regina Maria¹, și pun în lumină profunđa dezbinare politică dintr-o țară aflată la hotarele Europei. Din pasionanta corespondență a cuplului Martha și George Bibescu transpare intimitatea frământată a două

¹) Maria de Saxa-Coburg și Gotha (1875–1938) s-a căsătorit în 1893 cu prințul moștenitor al României, Ferdinand von Hohenzollern-Sigmaringen (1865–1927), viitorul rege Ferdinand I.

temperamente puternice, care se sfâșie reciproc. Perspectiva românească este esențială, în egală măsură, pentru a înțelege soarta tragică a „indezirabililor“ regimului comunist, mai ales prin prisma arhivelor Securității. Am fost foarte surprinsă să constat cât de controversată a fost personalitatea prințesei Bibescu și cât de puțin iubită a fost în România epocii sale. Un lucru îmi devenea evident: Martha Bibescu nu a lăsat indiferent pe nici unul dintre cei care au întâlnit-o, nici în țara ei natală, nici în străinătate. Te seducea sau te călca pe nervi. Jumătățile de măsură nu erau genul ei.

Călcându-i pe urme, i-am descoperit paradisurile pierdute: casa copilăriei, vestigiile castelului de la Posada, aflat la poalele Carpaților, pe malul râului Prahova, și mai ales, la câțiva kilometri de București, Mogoșoaia, palatul roz care i-a supraviețuit aproape neatins. L-a restaurat vreme de douăzeci și cinci de ani, a primit acolo toată înalta societate europeană și a organizat petreceri somptuoase. Azi, în saloanele abandonate și pe aleile parcului, se îngheșuie grupuri de elevi și de turiști... Mi s-a părut că o zăresc peste tot, așa cum apărea în fața invitațiilor ei, cu tunica albă și eșarfele de muselină.

Viața sa, pe care și-a compus-o ca pe un roman, personajul de legendă pe care și l-a creat, felul ei de a jongla cu adevărul m-au determinat să-i scriu biografia ca pe o poveste romantică.

Acest portret intim surprinde o personalitate captivantă prin contradicțiile și ambivalențele ei. Dincolo de spiritul strălucit, de pana ascuțită, de ironia mușcătoare și de frumusețea radioasă se află o femeie paradoxală, sfâșiată între căutarea absolutului și frivolitatea mondenă, între dragostea de viață și obsesia față de moarte, între nevoia nebună de a fi iubită și dorința – vitală – de libertate, între gustul pentru mister și nevoia de a teatraliza, între frământările lăuntrice și aparențele flamboaiante. Martha Bibescu vrea tot, iar cei din jur văd în dorința ei de a trăi cu o asemenea intensitate

o formă de orgoliu, de sfidare și de îndârjire. Față cu adversitatea, ea nu se resemnează și nu se plânge niciodată; rezistă, se luptă, pășește înainte. Acesta e blazonul ei. E o femeie pasională, capabilă de dragoste necondiționată și de o fidelitate fără cusur în prietenie. A făcut parte dintre răsfățații lumii, apoi i s-a luat totul; a căutat mereu să atingă detașarea și să renunțe la amărăciune.

Marea ei dorință a fost să lupte împotriva uitării, să salveze trecutul și să îi învieze pe cei morți cu ajutorul cuvintelor. Nutresc speranța că istoria îi va acorda Marthei Bibescu locul pe care îl merită, iar volumul de față va contribui și el în acest sens.

Mireasa era atât de frumoasă

La București, în dimineața zilei de 29 iunie 1902, eleganta reședință de pe Calea Victoriei se trezește, sub razele de soare ce joacă printre jaluzele. Poți să auzi concertul matinal al privighetorilor, susurul fântânilor din parc și grebla grădinarului zgândărind pietrișul. Martha Lahovary n-a putut să doarmă, pradă unei ușoare neliniști și nerăbdării; în câteva ore va trece pragul bisericii la brațul tatălui ei pentru a-și pecetlui destinul. Tânăra privește fiecare detaliu al odăii pe care o va părăsi pentru totdeauna, și i se pare dintr-odată că rochia albă de pe umeras are ceva din înfățișarea unui lințoliu. Dar camerista, guvernanta și surorile ei, vioaie și gureșe, o smulg din lumea gândurilor: ziua cea mare a sosit în sfârșit. Se îmbrățișează cu toatele și plâng, Martha va fi cea mai frumoasă la nunta ei. Cu mâini harnice, îi aranjează pe îndelete părul lung, îi toarnă în apa de îmbăiat uleiuri de iasomie și de flori de portocal și îi încheie cu mare grijă corsajul fin, îi potrivesc trena. Un ritual de gineceu. Peste câteva ore, Martha va deveni prințesa Bibescu. E ca-ntr-un basm. Ea are 16 ani.

Prințul fermecător apăruse într-o după-amiază de iarnă la palatul Știrbey, la ora ceaiului și a prăjiturilor cu cremă: s-au intersectat pe scara de piatră, iar Martha s-a îndrăgostit nebunește. „Cuvântul *subjugare* e singurul care se potrivește sentimentului pe care l-am încercat când l-am văzut

pentru prima dată, am fost *subjugată*.“¹ George-Valentin Bibescu are farmecul celor foarte siguri pe sine, cu bărbia lui fermă și privirea luminoasă, cu buclele rebele, nasul fin și acel surâs nelămurit care seduce femeile. Acest tânăr grăbit care abia a împlinit 20 de ani e deja o legendă națională, în saloane și prin gazete îi sunt lăudate performanțele sportive la toate categoriile, trofeele câștigate la concursurile de tir de la Geneva și la regatele de la Cannes, recordurile de viteză la volanul automobilului său Mercedes alb decapotabil – primul automobil din România – și încercările de a zbura cu balonul peste crestele Carpaților. De cum o vede pe Martha, George-Valentin vrea să ia în stăpânire această frumusețe care nu roșește la auzul complimentelor.

Îi face curte neîntârziat. De astă dată însă, seducătorul care a cucerit fără menajamente subrete și neveste în căutare de aventură trebuie să respecte normele de conduită și să-i ceară mâna de la tatăl ei, Ion (Jean) Lahovary. Tatăl își dă repede acordul. Afacerea fiind încheiată, bărbații își strâng mâna: iată o alianță reușită, George-Valentin e descendentul unei ilustre familii de domnitori ai Valahiei, iar prin mama lui, al unora dintre cele mai importante familii franceze și belgiene. Are o avere considerabilă. Totuși, Lahovary consideră că nu e nici o grabă, fiica lui e foarte tânără. Lunga logodnă pe care o solicită devine un supliciu. Îndrăgostitul trimite buchete uriașe de crini și de trandafiri, face vizite după vizite, e exasperat de însoțitoarele care-i supraveghează permanent și, în ciudat, se lansează în întreceri sportive care îl țin departe de Martha cu săptămânile; logodnicii au voie să-și scrie, iar epistolele lor² vorbesc despre nerăbdare și mici certuri, tristeți și tandrețuri, promisiuni și tăceri. George-Valentin e tot mai pasional, iar Martha, mai tulburată. Când află despre moartea neașteptată a tatălui său, victimă a unui infarct pe când se afla într-o călătorie de

¹) Bibliothèque Nationale de France (BnF), NAF 28220, fonds Marthe Bibesco, note disparate. ²) Scrisorile logodnicilor se găsesc la BnF, NAF 28220, fonds Marthe Bibesco, 1901–1904.

afaceri la Constantinopol, George-Valentin, devenit cap al familiei, le impune tuturor dorința sa ca mariajul să aibă loc cât mai curând și în strictă intimitate. Tânăra e plină de speranță. În sfârșit, viața ei va începe.

În biserica aurită e o căldură sufocantă, doamnele își fac vânt cu evantaiul, iar bărbații își tamponează discret tâmplele. Prințesa coboară parcă din *O mie și una de nopți*, înveșmântată într-o rochie țesută cu fir de aur și de argint, cu trenă grea din brocart, și purtând o coroană bizantină deasupra părului strâns în coc. Unsprezece șiruri de perle și diamante și un colier de smaralde îi acoperă pieptul. În lumina lumânărilor și în fumul de tămâie, superba logodnică, așezată pe scăunelul de rugăciune, e foarte emoționată. Alături de ea, George¹, purtând pe piept marea decorație cu diamante de principe domnitor, moștenită de la strămoșii lui, o privește cu ochii liniștiți ai învingătorului. Iată-l stăpân pe situație; în seara asta, Martha va fi femeia lui.

Ion Lahovary este emoționat, încorsetat cum e în frac, alături de soția lui, Emma, care stă cu ochii închiși, cufundată în rugăciune. Își privește protector fiica. Martha e preferata lui, cea mai frumoasă, cea mai inteligentă, dar și cea mai visătoare. Seamănă cu el, i-a transmis acel orgoliu, acea înflăcărare care îi dau avânt spre ținte mai înalte. Ca orice tată din epoca și din mediul lui social, e mândru de această alianță și și-a alungat orice îndoială: Bibeștii sunt adversarii lui politici – liberali reticenți față de o regalitate importată din Germania –, iar temperamentul uneori impetuos al ginerelui său îl îngrijorează oarecum. De pe celălalt rând de scaune, prințesa-mamă Bibescu, născută Valentine de Caraman-Chimay, văduvă de trei săptămâni de pe urma mării sale iubiri, se simte și ea mândră la vederea cuplului pe care

¹) Prenumele fiilor întâi născuți se transmite din generație în generație în marile familii românești, adăugându-i-se uneori un al doilea prenume, pentru a-i deosebi de predecesorii săi. Fiindcă lui George-Valentin îi murise tatăl, Georges, îl vom numi de aici încolo George, așa cum îi spuneau, de altfel, și Martha, și familia lui.

îl formează fiul ei adorat și soția lui adolescentă. Valentine vrea să aibă încredere în viitor, această căsătorie îl va potoli pe George și promite să aducă moștenitori ai numelui de familie.

Recepția are loc la palatul Știrbey, la sora lui George, Nadeja, care s-a căsătorit cu prințul Barbu Știrbey. La sosire, potrivit ritualului, Martha e întâmpinată de un unchi bătrân care îi strigă din prag, în fața întregii adunări: „Vă salut, prințesă Bibescu!“ Domnii vin să o felicite sărutându-i mâna, cu politețea datorată femeilor măritate, iar apoi, când soții se pregătesc să plece, are loc, după datină, sfășierea rochiei de mireasă. Valentine, soacra, secționează cu foarfeca poalele rochiei. Se aude sunetul sec de țesătură ruptă, scoțând la iveală pielea. George își poate lua acum soția.

Oare Martha fusese prevenită despre „realitățile vieții“, cum li se spunea atunci? Îi strecurase Emma acele vorbe transmise de la mamă la fiică, cum că o tânără căsătorită îi aparține în totalitate soțului ei și că n-ar trebui să o mire nimic? Tânăra soție de 16 ani aștepta oare cu încredere sau cu neliniște dezvăluirea mării taine a iubirii? A știut George să fie un soț delicat? Martha va evoca mai târziu dezamăgirea ei de „fetiță deflorată“¹, așa cum li s-a întâmplat atâtor alte soții virgine și neștiutoare, crescute într-o imagine idealizată a căsniciei și a blândeii supunerii față de soț. Apoi tinerii pleacă în luna de miere, dar nu sunt lăsați singuri: Valentine și doamna ei de companie, Fräulein Hamm, îi însoțesc peste tot la München, Viena și Paris. Fiind în mare doliu, nu merg nici la spectacole, nici la operă și nici nu onorează invitațiile mondene. E nevoie să se întoarcă la Posada, unde George e așteptat pentru a regla problemele de moștenire ale familiei. În pofida a tot, Martha, care își părăsise în grabă copilăria, crede în fericirea ei.

¹) BnF, NAF 28220, fonds Marthe Bibesco, scrisoare către Emanuel Bibescu, fără dată.